

Ana Cagić

ana_cagic@yahoo.com

**“Smrtonosni krastavci” u Evropi i Srbiji: primer
(ne)konstruisanog društvenog problema****Apstrakt:**

Ovaj rad se u duhu teorije konstruisanja društvenih problema bavi fenomenom koji je tokom protekle 2011. uzburkao evropsku, ali i domaću javnost. Rad prati dešavanja u periodu od 23. maja, odnosno prve uzbune izazvane pojavom smrtonosne bakterije ešerihije koli u Nemačkoj, od koje je umrlo oko pedeset osoba, i 10. juna, kada je evidentiran pravi uzrok epidemije, ali i period koji je usledio nekoliko meseci nakon rešavanja primarnog problema. Kao glavni prenosnik i izvor zaraze, u prvom naletu panike, pogrešno su identifikovani uvezeni krastavci španske proizvodnje, što je, pored straha izazvanih fatalnom bolešću, pokrenulo i čitavu kontroverzu oko pronalaženja krivca, kao i druge posledice. Kroz analizu datog fenomena, prema metodološkom postupku H. Blumera, koji nastanak društvenih problema prati kroz pet osnovnih faza procesa zajedničkog definisanja¹, uz osvrt na radove drugih autora koji se bave datom problematikom, na osnovu izvora nemačkih, evropskih i domaćih medija, rad ima za cilj utvrđivanje prirode datog problema i predstavljanje njegovih različitih aspekata i daljih transformacija. Rad prati evoluciju ove situacije komparativno posmatrajući razvoj slučaja u Evropi, odnosno u sredini bližoj žarištu same epidemije, i slučaja u Srbiji, odnosno efekta koji su na njega imale informacije iz Evrope. Na ovaj način posmatraćemo različite elemente koji konstituišu jedan društveni problem, koji sadrži i elemente masovne panike, kao i mogućnosti koje se nude u daljem razvoju date situacije.

Ključne reči:

društveni problem, masovna panika, urbana legenda, konstrukcija, transformacija, zaraženi krastavci, ešerihija koli, teorije zavere, ekonomska kriza;

Slučaj “zaraženih krastavaca” u evropi**Rađanje panike, ešerihija koli teroriše Nemačku**

Početkom maja 2011. nemačku javnost, a potom i širu evropsku publiku, uzdrmala je alarmantna informacija. U svim evropskim javnim glasilima pojavila se vest da su u Nemačkoj četiri osobe umrle usled posledica zaraze, kako se navodi, crevnom bakterijom ešerihijom koli, dok je obolelo najmanje šest stotina osoba. Prema prvim izveštajima, pretpostavlja se da

¹ Pojava društvenog problema, njegovo službeno utvrđivanje, mobilisanje na akciju, stvaranje službenog plana akcije i implementacija službenog plana (H.Blumer, *Social problems as Collective Behavior, Social problems, Vol. 18. No. 3., 1971.*)

je zaraza prenesena putem kontaminiranih krastavaca uvezenih iz Španije. Informacija se kao najvažnija vest rapidno proširila po svim poznatim evropskim medijima, što je akutnu situaciju okarakterisalo kao šokantnu i potencijalno opasnu. Prvo sopštenje za medije izneo je poznati Institut Robert Koh² iz Berlina, koji predstavlja vodeću instituciju nemačke federacije za prevenciju i praćenje širenja zaraznih bolesti, informišući javnost o 140 slučajeva zaraze ešerihijom koli.

Odmah nakon evidentiranja ovih slučajeva, u medijsku sferu istupile su i druge institucije specijalizovane za datu problematiku. Prema izveštajima, stručnjaci za higijenu sa Univerziteta u Hamburgu potvrdili su da su uzrok brzog širenja enterohemoragične ešerihije koli (EHEC), krastavci uvezeni iz Španije, od kojih je jedan deo bio-organske proizvodnje. Izveštaj o laboratorijskom nalazu, 27. maja javno iznosi Institut Robert Koh, a EFSA³ zahteva "rapid alert system for food and feed", odnosno obaveštavanje cele Evrope. Kako se navodi, u tri ploda pronađen je uzorak ove bakterije. Javnost je momentalno obaveštena i o stravičnim simptomima i efektima ove bolesti. Lekari izveštavaju da kod barem 240 osoba bolest protiče izuzetno teško, praćena hemolitičko-uremijskim sindromom, odnosno teškom anemijom i otkazivanjem funkcije bubrega. Takođe, ukazuje se na činjenicu da se nedeljno zarazi više ljudi nego što je tokom protekle decenije u proseku to bio slučaj za godinu dana, što ukazuje na ozbiljnost situacije i potrebu za identifikovanjem tačnog tipa bakterije. Osim toga, u nekoliko izvora se pominje da su dve trećine obolelih žene, što se objašnjava činjenicom da one češće pripremaju obroke te su i u dužem dodiru sa svežom hranom, usled čega se mogu nehotično zaraziti. Korišćenje stručnih naziva bolesti i stanja izazvanih zarazom, u obraćanju širokoj javnosti, pojačava efekat koji ova informacija treba da izazove i daje situaciji određenu dozu legitimizacije, pružajući joj mogućnost razmatranja u domenima javne diskusije. Ukazivanje stručnjaka na samu prirodu bolesti i njene simptome, na široke mase ima efekat koji doprinosi ozbiljnom shvatanju nastalog problema, ali samim tim i većem strahu i narastajućoj panici po pitanju istog. Posledice ovih obaveštenja momentalno su se ispoljile u izbegavanju kupovine svežih krastavaca inostranih i, u nešto manjoj meri, domaćih proizvođača. Isticanje ugroženosti žena takođe doprinosi alarmiranju situacije. Posmatrajući proces legitimisanja date situacije kao akutnog problema, osvrnućemo se na dalji razvoj dešavanja.

Nakon što su istupile primarne institucije, koje su automatski pokrenute u rešavanju date situacije, u javnost istupaju i važne političke ličnosti koje svojim izjavama i statusom dodatno potvrđuju ozbiljnost problema. Posle prvih izjava stručnjaka, nemačkoj, ali i evropskoj javnosti, obratio se i socijaldemokratski političar, predsednik Odbora Evropskog parlamenta

² <http://www.rki.de>

³ European Food Safety Agency

za zdravstvo, Jo Lajnen, izjavivši da Evropska komisija i parlament “sa velikom ozbiljnošću prate zabrinjavajuću situaciju u Nemačkoj”. Takođe, prema njegovim izjavama, stanje prati i Evropski centar za prevenciju i kontrolu bolesti u Stokholmu⁴ i ocenjuje da je “samo pitanje vremena kada će opasna bakterija EHEC da se prenese i na druge zemlje”. On nije isključio mogućnost, koju iznosi kao predlog, da se unutar Evropske unije proglasi stanje uzbune 1. stepena koje podrazumeva pozivanje svih zemalja da preduzmu mere zaštite stanovništva, što se u daljem razvoju situacije, nije dogodilo. Savezni ministar zdravlja, Danijel Bar, takođe se oglasio, pozivajući stanovništvo da obrati veliku pažnju na higijenu prilikom pripreme svežih namirnica i naglasio da posebno treba voditi računa o pranju voća i povrća koje se jede sirovo. Ovakva izjava je sama po sebi zdravorazumska i svaki prosečan građanin bi i bez upozorenja verovatno postupio na predloženi način, no kada takvo upozorenje dolazi od strane zvaničnih predstavnika društva, ono dobija posebnu težinu i pridaje mu se veći stepen prihvatanja. Odgovor širokih masa na ovo obaveštenje ispoljio se ne samo poštovanjem datih preporuka, već i sve većem izbegavanju potrošnje svežeg povrća, sada proširenijeg opsega koji ne uključuje samo krastavce, već i tikvice, paradajz i slične plodove. Na ozbiljnosti situacije insistirao je i Robert Koh institut. Prema njihovim zvaničnim statistikama, od 2001. registrovano je od 800 do 1200 slučajeva ovog tipa zaraze godišnje, prevashodno kod dece, sa manje teškim simptomima nego u aktuelnom slučaju i daleko podnošljivijim tegobama.⁵ Zdravstvene institucije u ovom slučaju, kako navode, zabrinjava činjenica da se bolest neverovatno brzo širi, uz neobično teške siptome, napadajući prvenstveno odraslo stanovništvo. Kao što je već pomenuto, status osoba i institucija koje ukazuju na postojanje problema, u ovom slučaju posebno njegovo razmatranje u naučnim terminima od strane vodećih ustanova specijalizovanih po pitanju date problematike, doprinosi uvažavanju pojave kao trenutnog društveno problematičnog stanja. Ovakvi potezi javnih institucija važni su u procesu konstituisanja jedne društvene situacije kao potencijalnog problema, pogotovo u sredinama koje još uvek nisu zahvaćene istom.

U procesu konstituisanja neke pojave kao potencijalnog društvenog problema ili drugog oblika ispoljavanja problematičnog stanja, često dolazi do različitih rotacija u krugu raznovrsnih aktera na koje situacija utiče direktno ili indirektno.

Primećujemo da se u ovom slučaju obrt žalbenih grupa, koje u svom radu pominju autori Spektor i Kitsus⁶, odigrao odmah po samom izbijanju situacije. Ubrzo nakon identifikovanja stanja zaraze od strane stručnjaka i sam problem prebačen je u njihovu sferu, tj. ove ustanove postale su glavni

⁴ ECDC

⁵ <http://www.studiob.rs/info/vest.php?id=64645>

⁶ Malkolm Spektor i Džon I. Kitsus, *Socijalni problemi: Reformulacija*

akteri po pitanju rasprave i rešavanja aktuelne situacije. Prvobitne žalbene grupe, dakle, neposredno zaraženi EHEC bakterijom i njihovi bližnji, više nisu u fokusu. Oni nemaju u većem interesu uzbunu široke javnosti, niti im je od velike važnosti pronalaženje uzroka problema, kojim će institucije koje su preuzele odgovornost oko bavljenja trenutnim stanjem ubrzo početi da se bave. Oni žele rešenje sopstvenog problema, koje se nalazi u domenu ličnog interesa, odnosno neposrednog izlečenja od ešerihije koli, dok društvo koristi naglašavanje teškoće njihovih slučajeva radi podizanja svesti o problemu i njegovoj daljoj prevenciji i rešavanju.

Mobilisanje na akciju: istraga, prevencija i kontrola

Sledeći korak u aktivnostima koji stanje konstituiše kao problematično, jeste proces mobilisanja na akciju za njegovo rešavanje. U javnost sada istupaju i naučnici Univerzitetske klinike u Minsteru⁷ iznoseći informaciju da su uvereni u svoje otkriće tačnog tipa opasne bakterije. Kako se u izvorima navodi, reč je o tipu HUSEC 41 koji je multirezistan, što znači da mnogi poznati antibiotici, osim jednog jedinog (Carbapeneme iz grupe Beta-Lactam-Antibiotika), ne pomažu izlečenju. Simptomi su teški i krvavi proliv, za kojima sledi faza oštećenja bubrega i mozga, koja, prema zvaničnoj statistici, u pet odsto slučajeva dovodi do smrtnog ishoda.⁸ U izvorima se ne navodi da li je pomenuti lek primenjen i kolika je njegova uspešnost, verovatno iz razloga što se i ne dovodi u pitanje, pošto nije usledio novi talas panike po pitanju neizlečivosti zaraze, već njenim teškim i, u pojedinim slučajevima, fatalnim simptomima. Otkriće prirode zaraze, kako navode predstavnici Uniklinike u Minsteru, predstavlja važan korak u identifikovanju njenog porekla. Kada je legitimisana kao akutni problem, pojava postaje predmet kontroverze i diskusije različitih strana, tj. predstavnika medijske sfere, pojedinačnih zvaničnika koji su istupili u javnost po pitanju datog slučaja i institucija uključenih u proces pronalaženja rešenja, što vodi ka mobilisanju društva na akciju po pitanju datog problema. U ovoj situaciji, proces mobilizacije teče u dva smera: jedan se tiče identifikovanja izvora zaraze, a drugi prevencije njenog širenja.

Proces identifikacije porekla zaraze, kao važan korak u mobilizaciji, takođe je kompleksan. Sa jedne strane, pronalaženje polazne tačke omogućuje sprečavanje daljeg reprodukovanja pojave i njeno sasecanje u korenu. Na taj način teži se smanjenju tenzije i narastajućeg straha kod građana, pružajući im vid sigurnosti i uverenja da će problem nestati čim se otkrije njegov uzročnik. Posmatrano iz drugog ugla, ovaj proces otvara novu dimenziju problema otvarajući pitanje traženja krivca za sam njegov nasta-

⁷ <http://www.muenster.de>

⁸ <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/139987/Sumnjivi-salata-paradajz-krastavci>

nak, o kojem će biti više reči. Pitanje prevencije takođe je jedan vid mobilizacije. Stručnjaci sada izlaze u javnost iznoseći brojne savete za zaštitu od mogućnosti zaraze, za prepoznavanje simptoma bolesti, njegovo tretiranje i uputstva kome se obratiti za pomoć. Po ovom pitanju pokreće se i novi vid akcije u kojem vlasti zemalja u kojima se sumnja na prisustvo zaražene robe ili mogućnost njenog uvoza, angažuju posebne inspekcije za proveru i kontrolu uvoza proizvoda datog tipa. Građani su i dalje uznemireni, a štampa procenjuje da će tako ostati dok se ne identifikuje izvor zaraze.

Prevencija i kontrola

Već u narednim vestima, panika nastavlja da se širi. Internacionalni mediji objavljuju da opasna bakterije hara Nemačkom, te da je broj preminulih porastao na deset, a broj zaraženih na 700. Nemačke vlasti ponovo objavljuju vest da je bakterija otkrivena u tri krastavca uvezena iz Španije, te da su sporne namirnice povučene iz prodaje. Međutim, dolazi i do spekulacija da se zaraza mogla razviti tokom transporta krastavaca u Nemačku, te da su vlasti preuranjeno zaključile da zaraza dolazi iz Španije. Provlači se i informacija da su neki kontaminirani proizvodi poreklom iz Holandije, dok su dve španske firme iz Malage, koje se bave proizvodnjom i izvozom organskog povrća, stavljene pod zvaničnu istragu. Uskoro i austrijski mediji objavljuju da su u toj zemlji otkrivena dva slučaja zaraze, a da u Švedskoj i Danskoj postoje izvesne naznake. Vesti narednih dana objavljuju dalje širenje bolesti, uz obaveštenje da je broj umrlih dostigao 14, te da je broj obolelih i dalje najveći u Nemačkoj. Evidentirano je i nekoliko slučajeva zaraženih ešerihijom koli u Švedskoj, Holandiji i Austriji, a identifikovana je i Poljakinja koja je u teškom stanju pod uticajem zaraze smeštena u bolnicu, po povratku iz nemačkog grada Hamburga.

Nemačke vlasti, ali i vlasti drugih evropskih zemalja u kojima se sumnja na prisustvo zaraženog povrća, intenzivno rade na daljoj mobilizaciji društva radi rešavanja nastalog problema. Ostvaruje se i saradnja lokalne inspekcije hrane sa EFSA. Ova faza mobilizacije pretpostavlja pokretanje zvanične redovne kontrole uvoznih artikala i njeno regulisanje. Zemlje koje su uvezile krastavce iz Španije i Nemačke otpočele su opsežnu proveru povrća, dok su austrijske vlasti angažovale i inspekciju koja na terenu ima zadatak da proveru da li su sumnjivi proizvodi uvezeni iz Španije povučeni iz prodaje. Neke zemlje su bile radikalnije po pitanju prevencije – Rusija je zabranila uvoz prehrambenih artikala iz zemalja cele Evropske Unije. Italijanske vlasti pažljivo motre na sumnjivu robu iz Španije, Holandije i drugih evropskih država. Kako se vest putem internacionalnih medija širila, tako se proširio i opseg mogućeg izvora zaraze, te su sada pod sumnjivu robu svrstane i sveže namirnice iz Holandije, Nemačke i Danske. U Nemačkoj i nekim od pomenutih zemalja predlaže se i zabrana

prodaje krastavaca, a pominje se čak i izolacija Hamburga, odnosno zabrana putovanja u taj grad, okarakterisan kao žarište epidemije.

Potruga za izvorom zaraze

Crv sumnje polako počinje da se uvlači u pitanje porekla zaraženih krastavaca. Zvaničnici Evropske unije istakli su da je lanac transporta robe dug, te da su samim tim krastavci mogli biti zaraženi na bilo kojoj tački svog puta, što je doprinelo kulminaciji straha i panike izazvane ovom pojavom širom Evrope. Španski zvaničnici istupaju u svoju odbranu sa izjavom da nema naznaka da su krastavci zaraženi u njihovoj zemlji, budući da tamo nema ni obolelih, te da su nemačke vlasti izazvale nepotrebnu uzbunu i bez dokaza pogodile proizvođače. Na ovaj način, prvobitni problem koji se ticao same zaraze i njenog sprečavanja, transformisao se dalje u problem pronalaženja krivca za datu situaciju, prebacivši se iz arene zdravlja i institucija za prevenciju, u arenu međusobnog optuživanja i nagađanja o izvoru pojave, a pokreće se i pitanje ekonomske štete koje će kasnije biti formulisano kao novi problem. Paralelno sa ovim dešavanjima, panika se i dalje širi – mediji objavljuju slučajeve sličnih simptoma i u Francuskoj, Britaniji i Švajcarskoj. U većini zemalja, stručnjaci su mobilisani da vrše laboratorijska istraživanja kako bi, sa jedne strane umirili potrošače, a sa druge dokazali da oni nisu krivci za širenje zaraze.

Krastavci nisu krivi!

Najnovije informacije stručnjaka, koje su usledile u kratkom periodu nakon alarmantne optužbe španskih proizvođača kao glavnih krivaca za zaraženu robu, pokazale su da su prvobitni rezultati koje su dobili, brzopleti i pogrešni zaključci da su krastavci iz Španije izvor zaraze. Brza, nekoordinisana inspekcija nemačkih stručnjaka, sprovedena 30. maja, našla je da španski krastavci nisu izvor zaraze, ali se insistira na tome da španski proizvodi ne smeju da se prodaju bez sertifikata. Na osnovu ove nove laboratorijske analize, pokazalo se da pomenuti proizvodi nisu izvor infekcije, te da pravi uzročnik zaraze i dalje ostaje misterija. Evropski komesar za zdravlje Džon Dali izlazi u javnost poručujući da situacija u Nemačkoj jeste ozbiljna, ali je odbacio tvrdnje da je nužno zabraniti prodaju krastavaca i putovanja u Hamburg, koji je žarište epidemije.⁹ Senatorka za zdravlje i zaštitu potrošača u Hamburgu, Kornelija Prefer Stoks, upozorava građane da i dalje vode računa o upotrebi sirovih namirnica. Mediji izveštavaju da se broj umrlih u narednih nekoliko dana popeo na 24.

⁹ <http://www.smedia.rs/print/vesti/65897/Eserihija-koli-Bakterija-Nemacka-EU-Dzon-Dali-EU-Ne-zabranjivati-prodaju-krastavaca.html>

S obzirom na i dalje narastajuću opštu paniku usled nepoznatog izvora epidemije 3. juna nemačka vlada primorana je na pokretanje akcije na federalnom i državnom nivou¹⁰. Na ovom zadatku učestvovalo je nemačko Ministarstvo za ishranu, poljoprivredu i zaštitu potrošača¹¹, Federalna kancelarija za zaštitu potrošača i bezbednost hrane¹², Federalna kancelarija za prevenciju rizika¹³, Ministarstvo zdravlja i Robert Koh institut. Akciji doprinosi i EFSA, kao i ministarstva svih 16 nemačkih pokrajina. Takođe, Evropski centar za prevenciju i kontrolu bolesti, zvanično podiže slučaj na nivo Evropske Unije¹⁴. Nakon intenzivnih istraživanja ovih udruženih eksperata konačno je, 6. juna, samo nekoliko dana od opovrgavanja rezultata o zaraženosti španskih krastavaca, objavljena vest da su glavni krivci širenja epidemije zapravo kontaminirane klice koje su u jednom tovaru uvezele u Nemačku iz Egipta, odgovorne za smrt do tada evidentirane 31 osobe. Ovu izjavu konačno je potvrđena 10. juna. Oni su poručili celokupnoj javnosti, privatnim domaćinstvima, restoranima, dobavljačima hrane i svim pojedincima i ustanovama koje su u dodiru sa nabavkom prehrambenih proizvoda da se reše svih zaliha klica i ostale hrane koja je mogla biti u kontaktu sa njima. Takođe, vlasti su naložile povlačenje sa tržišta svih prehrambenih proizvoda sa farme u Donjoj Saksoniji, koja je identifikovana kao izvor zaraženih klica u Nemačkoj. Istraga se nastavlja, ali nema dokaza da su klice izvožene van Nemačke. Nemačka nacionalna organizacija za prevenciju i kontrolu bolesti objavila je vest da se nakon evidentiranja uzročnika zaraze broj obolelih postepeno smanjuje. Sa ovom veću i panika izazvana stanjem stalnog straha od potencijalne zaraze ili njenog daljeg širenja počinje da jenjava i stanovništvo se polako vraća uobičajenim navikama potrošnje i pripreme hrane, mada još uvek izbegava kupovinu svežih namirnica sumnjivih proizvođača ili uvoznika. Tokom dva meseca intenzivne javne histerije, akcija i rasprava po pitanju smrtonosne bakterije ešerihije koli i njenih prenosnika, kao i rešavanja nastale situacije, zdravstveni instituti i ustanove koje se tiču poljoprivrede i prehrambene proizvodnje uspešno su izašle na kraj sa opasnom epidemijom. Od početka maja 2011. do kraja juna iste godine evidentirano je oko 4400 slučajeva zaraze u zemljama Evropske unije, a 50 osoba u Nemačkoj je

¹⁰ „federal task force“ – „A temporary grouping of individuals and resources for the accomplishment of a specific objective: *a presidential task force to fight drug trafficking*.”, (*American Heritage® Dictionary of the English Language, Fourth Edition*)

¹¹ <http://www.bmelv.de>

¹² <http://www.bvl.bund.de>

¹³ <http://www.bfr.bund.de>

¹⁴ „EU case definition“,

(<http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736%2811%2960963-X/fulltext>)

preminulo. Institut Robert Koh objavio je da zatvara operativni centar za nadzor nad infekcijom, ali će nastaviti intenzivno praćenje u slučaju da se patogen ponovo pojavi.

U čast krastavaca, milioni evra!

Kako se panika povodom širenja opasne bakterije ešerihije koli stišavala, tako je situacija izazvana ovim, sada rešenim problemom, dobila novu dimenziju. Tačnije, iz jednog problema nastao je novi. Glavno pitanje koje se pokrenulo u evropskim krugovima po završetku epidemije bilo je ekonomske prirode. Evropski uzgajivači i dobavljači povrća su usled brojnih mera, njihovih posledica i reakcije stanovništva na situaciju koja se ispoljila u izbegavanju potrošnje uvoznih svežih namirnica tokom i u nešto manjoj meri nakon epidemije, oštećeni u ekonomskom smislu. Izbegavanje kupovine uvozne robe nije se ograničilo samo na krastavce, već je uključivalo i druge vrste povrća srodnog tipa, poput tikvi, patlidžana, paradajza itd. Ova situacija posebno se odnosi na prvobitno etiketirane španske kompanije. Udruženje izvoznika voća i povrća te zemlje, FEPEX, procenilo je da gubici iznose čak 225 miliona evra nedeljno, dok je udruženje poljoprivrednika COAG iznelo procenu da ukupna šteta iznosi 350 miliona evra, iznela je španska ministarka za poljoprivredu Roza Agilar. Proizvođači krastavaca iz drugih evropskih zemalja takođe su pretrpeli veliku štetu. Talas pitanja o rešavanju nastalog ekonomskog problema u trgovini svežim povrćem pokrenuo je španski proizvođač organskog voća i povrća, kompanija "Frunet", koja je tužila nemački grad Hamburg, tražeći odštetu od 2,3 miliona evra, pošto su njeni krastavci prvobitno bili pogrešno označeni kao izazivači smrtonosne zaraze bakterijom ešerihije koli tokom maja i juna 2011.¹⁵

Evropski ministri poljoprivrede su povodom rešavanja ovog pitanja organizovali sastanak u Luksemburgu na kojem je diskutovano o ekonomskim efektima koji je zaraza imala na uzgajivače povrća. Šteta se procenjuje na milione dolara. Evropski komesar za poljoprivredu, Dačian Čološ, izjavio je da će Evropska komisija obezbediti budžet od 210 miliona evra za pomoć pogođenim poljoprivrednicima čije proizvode su potrošači zaoobilazili ili ih još uvek izbegavaju zbog toga što ih smatraju uzrokom epidemije. On je poručio da je glavni cilj Evropske komisije da okonča sanitarnu krizu i povрати poverenje potrošača i na taj način uspostavi i ponovnu ekonomsku ravnotežu. Veoma je važno pomenuti da se ova nemila ekonomska situacija odigrava u kontekstu tekuće svetske ekonomske krize, koja od 2008. potresa globalno tržište i ekonomiju, čineći time svaki spo-

¹⁵

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=06&dd=01&nav_id=515913

redni problem ozbiljnijim i podstičući opštu nesigurnost i paniku. Plan za pomoć odobren je od strane Evropske Unije, nakon čega se pristupilo njegovom sprovođenju. Još jedna vest koja je predstavljala korak u poboljšanju situacije jeste i ukidanje embarga na evropsko voće i povrće od strane Rusije. Nemačke vlasti su, kako bi smanjile tenziju i odobrovoljile španske vlasti, ponovo istakle da je optuživanje španskih proizvođača bila greška.

Posmatrajući razvoj situacije, možemo primetiti na koji način je jedan društveni problem sa elementima masovne panike, u ovom slučaju one izazvane strahom od širenja smrtonosne epidemije bakterije ešerihije koli, završavajući svoj ciklus, zapravo prerastao u novi oblik društvenog problema, odnosno, u datoj situaciji, ekonomski problem izazvan posledicama pomenog stanja, kojom se ovaj rad neće dalje baviti.

Slučaj “zaraženih krastavaca” u Srbiji

Smrtonosna ešerihija koli i u Srbiji?

U trenutku kada su evropski mediji objavili početak širenja zaraze van Nemačke, ova vest dospela je i u lokalne medije, štampu i televiziju, te se među građanima Srbije i njenoj javnoj sferi odmah počinju provlačiti priče o potencijalnom prisustvu zaraze. Javnosti se među prvim obratio infektolog Ivanko Bojić iz Doma zdravlja “Jedro”, precizirajući da postoje primeri EHEC koji nisu patogeni i koji su stalni stanovnici digestivnog trakta, ali i pojedini slučajevi koji izazivaju ozbiljne bolesti poput onih u Nemačkoj. Što se ugroženosti građana tiče, on je izjavio da se u medicinskoj praksi inače javljaju sporadični i pojedinačni slučajevi, uglavnom preneseni putem domaćih životinja. Ova izjava, u kombinaciji sa već narastajućom panikom širom Zapadne Evrope pokrenula je talas zabrinutosti i među lokalnim stanovništvom iako je njen cilj zapravo bio smanjenje uznemirenosti. Na gotovo svakom internet sajtu lokalnih medija koji omogućuje korisnicima ostavljanje poruka i komentara, započete su brojne rasprave zabrinutih građana o mogućnosti zaraze u Srbiji. Vesti lokalnih i nacionalnih medija pune su naslova koji postavljaju pitanje ove mogućnosti i onih koji je opovrgavaju, pozivajući se na organizovanost i ažurnost fitosanitarne inspekcije, kao i redovnu kontrolu uvoza svežih namirnica koji nastavlja redovno da se obavlja.

Među komentarima građana pominju se predlozi da se apeluje na državu kako bi informisala svoje sugrađane o uvozu i prodaji potencijalno zaraženih krastavaca kod nas. Ljudi postaju zabrinuti i, mada ne postoje nikake naznake o prisustvu smrtonosne zaraze, izbegavaju da kupuju krastavce, ali i druge vrste svežeg povrća. U slučajevima kada ih ipak nabavljaju, to čine kod poznatih prodavaca ili onih za koje pouzdano znaju da su proizvođači. Kako jedna Pančevka navodi u intervjuu “Kupila sam od

naših. Ja mislim da to kod nas nema.”¹⁶ Prema izjavama informanata, možemo приметити да, иако вест о ешерихији коли није довела до станја хистериче као што се то догодило у земљима где је потврђено присуство заразе, у сваком случају изазвало је општу узнемиреност и велику пodoзривост по питању сумњивих намирница. Веома су оштре и критике грађана Србије, које можемо видети у бројним незваничним изјавима, коментарима и порукама на интернету, упућене на рачун европских институција које су извештавале о проблему, као и неповерење у њихове исказе које вероватно проистиће из страха о доласку проблема и у домаће окружење, те представља својеврстан вид самoodбране настојањем да се уманји потенцијална опасност.

Dok se po Evropi шири паника usled fenomena заражених краставаца, у Србији се званичници надлежних институција изјашњавају да се ствари држе под контролом, иако је, како се наводи, увезено чак 97 тона краставаца из Шпаније. Министарство пољопривреде Републике Србије изјављује да су све пошилјке које су током 2011. из Шпаније увезене у Србију, редовно контролисане, те да су резултати испитивања потврдили њихову безбедност. Фитосанитарна инспекција ће, наводи директор генералног инспектората Министарства пољопривреде Душан Пајкић поред редовних покренути и ванредну контролу увоза и промета свежег воћа и поврћа. Поред ове изјаве, Пајкић настоји да умири sugрађане информацијом да је свеже воће и поврће редак узрок тровања ешерихијом коли.¹⁷ Као доказ да су спроведене контроле тачне је и тај што нема забележених случајева тровања ешерихијом коли, а краставац се континуирано увози од јануара 2011. до датума у којем шиrom Европе влада паника. Министарство наводи случајеве у којима је фитосанитарна инспекција, због неиспуњавања европских санитарних стандарда, вратила неке пошилјке увезене робе, као још један доказ добре контроле.

U pojedinim listovima provlači se ideja da је можда нека пошилјка заражених краставаца прошверcovана у Србију, те да постоји могућност да преносилац EHEC буду и неке друге врсте поврћа. Међутим, како није идентификован ни један случај оболjenja, страх од заразе опстаје на нивоу streпње и забринутости у ишчекивању најновјих информација из Европе, док се на становништво апелује да поведе рачуна о хигијени као preventивној мери.

Као што можемо приметити и овде долази до неког вида обрта жалбених група, од широког круга грађана Србије до институција специјализованих за проблематику које узимају на себе задатак регулисање ситуације. No, јасно је се и овде првобитна “група” заправо односи на круг бројних забринutih појединаца, те да не постоји никаква организована интервенција нити директан апел за решење, мада њихов глас ипак допире до оних који ће јавно иступити по датом питању.

¹⁶ <http://www.rtvpancevo.rs/Vesti/Lokal/nema-otrovnih-krastavaca-u-srbiji.html>

¹⁷ http://www.b92.net/info/komentari.php?nav_id=515448

Mobilisanje na akciju: prevencija i kontrola

I u ovom slučaju dolazi do faze mobilizacije na akciju povodom trenutnog nepoželjnog stanja. No, s obzirom na slabiji intenzitet opšte panike i činjenice, tako i ova akcija poprima manje razmere nego u krugu bližem žarištu epidemije. Kao što je već pomenuto, zvaničnici ustanova koje se bave regulisanjem ovog stanja izveštavaju javnost o radu i efikasnosti fitosanitarne inspekcije koja je, aktivnije nego što je to slučaj u redovnim okolnostima, angažovana u kontroli uvezene robe. Takođe, predstavnici već pominjanih institucija nastavljaju da upozoravaju građane da se drže preporuka o higijeni vezanih za pripremu svežeg voća i povrća. Dakle, proces mobilisanja na akciju u ovom slučaju usmeren je samo na prevenciju moguće zaraze i smanjenje opšte uznemirenosti.

Srbi više ne jedu povrće?

I u Srbiji je strah od ešerihije izazvao iznenađan pad prodaje povrća otkada su mediji objavili mogućnost zaraze. Prema intervjuima radnika u lancima marketa u Srbiji, cene povrća su drastično smanjene, dok iskazi prodavaca sa gradskih pijaca potvrđuju da je tamo situacija još kritičnija. Kako oni navode, ljudi najčešće samo zagledaju robu i raspituju se odakle potiče, a u nekim slučajevima je i kupuju “samo ako nije iz Španije ili Nemačke”. “Iako se na našoj pijaci prodaje isključivo makedonski paradajz i domaći krastavac, to teško dopire do građana jer su u velikom strahu zbog svega onoga što gledaju na televiziji”, priča jedan trgovac sa valjevske pijace. “Prodaja je mnogo opala. Plaše se ljudi da kupe povrće iako su cene preniske. Izbegavaju svo povrće, a oni koji se odluče da ga kupe pitaju da li je domaće, čime ga prskamo... Pretrpeli smo veliku štetu, mnogo krastavaca je bačeno u Moravu. Ni stoka ga više neće, pa smo sve bacali. Ako se ovako nastavi, nećemo moći ni troškove proizvodnje da pokrijemo”, kaže ispitanica iz aleksinačkog sela Moravac.¹⁸ Ovakvih primera je mnogo, ali odmah po objavljivanju pravog uzroka zaraze i ponovnog naglasaka potvrde da bakterija nije prisutna u Srbiji, da krastavci i drugo povrće nisu zaraženi, te da smrtonosne klice nisu ni uvezene, strah počinje da jenjava. Sporno povrće ponovo počinje da se kupuje, doduše po znatno nižim cenama nego pre objave vesti o mogućoj zarazi, ali se stvari postepeno vraćaju u normalu. Kada je objavljena konačna vest da izvor epidemije ešerihijom koli, koja je odnela oko 50 života u Evropi, nisu španski krastavci, već klice semena piskavice koje su u Nemačku dospele iz Egip-

18

<http://www.pressonline.rs/sr/vesti/globus/story/164175/Srbi+vi%C5%A1e+ne+jed+u+povr%C4%87e!.html>

ta, mnogi su odahnuli. Ministarstvo poljoprivrede naglasilo je da klice ove biljke nisu uvožene u Srbiju i još jednom potvrdilo izveštaje vanredne inspekcije o bezbednosti svežih namirnica, te strah polako počinje da jenjava, mada stanovništvo i dalje sporadično izbegava kupovinu svežih krastavaca, pogotovo uvoznih. Sa tim u vezi zanimljivo je pomenuti “re-pove” koji nastavljaju da se vuku i dugo nakon celog događaja.

Pišući ovaj rad, mesecima nakon što je strah od zaraze ešerihijom koli potpuno izašao iz javnih diskusija i privatnih rasprava, naišla sam na ispitnika koji je i dalje skeptičan prema kupovini svežeg povrća, verujući da je u pitanju svojevrsna teorija zavere. Priče o teoriji zavere, prema kojima je smrtonosna bakterija stvorena bioinžinjerinom kako bi od nastale situacije profitirale farmaceutske kompanije, ili proizvođači drugog tipa prehrambenih proizvoda ili neka druga interesna grupa, predstavljaju još jedan mogući pravac razvoja slučaja zaraženih krastavaca. One nisu intenzivne, ali su povremeno prisutne, kako među domaćim, tako i evropskim stanovništvom. Ovo novo poimanje cele situacije vodi je u pravcu konstruisanja urbane legende, što je još jedan od mogućih pravaca za dalja istraživanja ovog slučaja.

Konstrukcija slučaja “zaraženih krastavaca”

Kroz analitičku prizmu teorija o konstrukciji društvenih problema, možemo pratiti razvoj ove situacije u duhu nastajanja društvenih problema, masovnih panika i urbanih legendi.

Sumirajući već izložene činjenice o primarnom problemu, možemo napraviti pregled faza kroz koji je prošla situacija u Nemačkoj i zemljama EU, te utvrditi njenu prirodu. Najpre su žalbene grupe, odnosno pojedinci ugroženi smrtonosnom bakterijom skrenuli pažnju na postojanje problema. Zdravstvene institucije, a potom i istaknuti zvaničnici i druge institucije specijalizovane za problematiku, ubrzo su preuzele teret epidemije u svoje ruke. Ove ustanove od javnog značaja, kao i ličnosti visokog društvenog statusa legitimisale su potom postojanje nepoželjnog stanja njegovim uvođenjem u arenu javne diskusije, rasprave i kontroverze. U sledećem stupnju razvoja situacije i predstavnici vlasti se aktivno uključuju u proces mobilisanja društva na akciju po pitanju rešavanja problema. Ipak, situacija se nije završila ovim procesom intenzivne mobilizacije, već je zarad njenog rešavanja bilo nužno uspostaviti poseban oblik organizacije koji je imao jedinstvenu ulogu u ovom slučaju. Pokretanje akcije na državnom i federalnom nivou, koju su, dakle, inicirale same državne vlasti, upućuje na to da se u ovom slučaju može govoriti o konstruisanom društvenom problemu sa elementima masovne panike.

Uz manje modifikacije, situacija u Srbiji se razvijala po sličnom obrascu, no ovde slučaj zaraženih krastavaca nije prerastao u društveni prob-

lem, iz nekoliko razloga. Prvi je taj što se njegov razvoj, u klasičnom sledu uznemirujućeg početka, kulminacije i šire posmatrano, uspešnog završetka, odigrao u veoma kratkom vremenskom intervalu, u ovom slučaju periodu od svega dva meseca, karakterističnom za masovne panike koje se pojave, uzburkaju javnost i zatim postepeno izblede. Dakle, problem ovog tipa je akutne prirode, izražen u obliku histerije i brze reakcije. Drugi razlog odnosi se na činjenicu da u ovom slučaju ne postoji nikakav implementiran zakonski ili državni plan koji se odnosi na rešavanje problema, već samo trenutno organizovanih planova i postupaka čiji je cilj regulisanje aktuelnog stanja. Ovakvi planovi se nakon završetka krizne situacije jednostavno povlače ili su naprosto završeni zajedno sa tom situacijom. Takođe, brojne spekulacije vezane za otkrivanje izvora zaraze, te nagađanja i pretpostavke o mogućoj kontaminaciji različitih proizvoda predstavljaju lažnu pretnju koja podstiče široke mase na panično ponašanje, usled koje se javljaju različiti preventivni postupci kao moguća rešenja lažne pretnje, dok je stvarna pretnja, odnosno zaista kontaminirane namirnice, uklonjena. U slučaju Srbije, prisutna je samo lažna pretnja. Pored toga, nisu se organizovale posebne društvene grupe, ni angažovani pojedinci povodom datog problema, što je, prema nekim autorima, još jedna odlika fenomena masovnih histerija.¹⁹

Ako se osvrnemo na problem koji je usledio iz primarnog, na evropskom primeru, možemo zaključiti da je ekonomska situacija, nastala kao posledica epidemije ešerihije koli i čitave kontroverze oko zaraženih proizvoda, novi oblik društvenog problema u koji se prvobitna situacija transformisala. U ovom slučaju planirani su razni postupci po pitanju rešavanja krize, a sprovođenje vanrednog plana akcije, u vidu ekonomske pomoći ugroženim stranama, ukazuje na njegovu prirodu kao novog konstruisanog problema. Ovaj slučaj imao je i potencijal prerastanja u još jedan oblik društvene napetosti, odnosno urbanu legendu vezanu za teorije zavere. U slučaju u Srbiji nije došlo do novog problema, pošto naneta ekonomska šteta nije dosegla razmere kao u drugim zemljama, ali je priča o teoriji zavere sporadično prisutna.

Zaključak

Fenomen društvenih problema, masovnih panika i urbanih legendi interesantan je teren za istraživanje ljudskog razmišljanja i delovanja, već samim tim što je izvorno njegova sopstvena tvorevina. Masovni strahovi i histerije ne nastaju same od sebe, već ih ljudsko društvo konstruiše iz različitih razloga i motiva. Upoređujući ovu situaciju, uz pomoć raznovrsnih izvora, sa drugim sličnim pojavama i manifestacijama, navedeni primer

¹⁹ I.Kovačević, Masovne panike i urbane legende, Etnoantropološki problemi n.s.god.5 sv.2, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2010.

bismo mogli okarakterisati kao manje – više tipičan slučaj koji ne iskače mnogo iz čestog okvira društvenih problema. On sledi obrazac konstrukcije datog tipa problema koji u svojim radovima pominju neki autori iz oblasti socijalno-interakcionističke analize poput Blumera, Spektora i Kitsusa. Posebno zanimljiv je proces dalje transformacije ovog problema, odnosno različite mogućnosti koje se nude, ne dozvoljavajući samom problemu da tek tako izbledi i na kraju sasvim nestane. Od situacije koju bismo mogli okarakterisati kao konstruisani društveni problem, preko masovne panike, ovaj slučaj se transformisao u novi društveni problem, dok poprima i pojedine elemente iz oblasti urbanih legendi. Svaka od pomenu-tih transformacija situacije mogla bi poslužiti kao dobra podloga za dalja istraživanja.

Literatura i izvori:

Blumer, H, *Social problems as Collective Behavior, Social problems, Vol. 18. No. 3.*, 1971.

Best, J., and G.Horiuchi, *The Razor Blade in the Apple, Social Problems, Vol.32. No.5.*, 1985.

Kovačević, I, *Masovne panike i urbane legende, Etnoantropološki problemi n.s.god.5 sv.2*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2010.

Pfohl, S., *The „Discovery“ of child abuse, Social Problems, Vol. 24. No.3.*, 1977

Robert Koch Institute. *Report: Final presentation and evaluation of epidemiological findings in the EHEC O104:H4 outbreak, Germany 2011.* Berlin 2011.

Spector, M. and J. I. Kitsuse, *Social Problem:A Reformulation, Social problems, Vol. 21.No. 2.*, 1973.

<http://www.studiob.rs/info/vest.php?id=64645>

<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/>

<http://www.24sata.rs/vesti/svet/vest/iz-ceske-i-austrije-povuceni-sumnjivi-krstavci/2897.phtml>

<http://www.nezavisne.com/novosti/svijet/Ministarka-Nema-dokaza-da-su-krstavci-zarazeni-u-Spaniji-91231.html>

<http://www.kurir-info.rs/vesti/drustvo/krstavci-nisu-otrovni-93655.php>

<http://www.smedia.rs/print/vesti/65897/Eserihija-koli-Bakterija-Nemacka-EU-Dzon-Dali-EU-Ne-zabranjivati-prodaju-krstavaca.html>

<http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/139987/Sumnjivi-salata-paradajz-krstavci>

<http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/140894/Panika-u-Evropi--Ciji-su-smrtonosni-krstavci>

<http://srb.time.mk/read/ced501c7f6/f652499d3e/index.html>
<http://www.pressonline.rs/sr/vesti/globus/story/164175/Srbi+vi%C5%A1e+ne+jedu+povr%C4%87e!.html>
http://www.b92.net/video/videos.php?nav_category=905&yyyy=2011&mm=06&dd=17&nav_id=519675
<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13592765>
<http://www.thenational.ae/news/worldwide/europe/deadly-disease-linked-to-contaminated-cucumbers-spreads-from-germany>
<http://www.guardian.co.uk/uk/2011/may/31/e-coli-deaths-16-germany-sweden>
<http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736%2811%2960963-X/fulltext>
<http://www.rki.de>

Ana Cagić

“Deadly cucumbers” in Europe and in Serbia: an example of (non)constructed social problem

In the framework of the theory of social problems construction this paper deals with the phenomenon which upset the European, as well as the domestic public during the past 2011. The paper follows the events between May 23rd that is, since the first alarm created by the initial outbreak of the deadly *Escherichia Coli* that has caused the death of about 50 people in Germany and June 10th when the original source of the epidemic was discovered, as well as the period a few months after the primary problem was solved. In the first panic wave imported cucumbers that were produced in Spain were misidentified as the chief carrier of infection which, along with the fear of a fatal disease, initiated a whole controversy over finding the culprit, as well as other consequences. Through the analysis of the phenomenon and in accordance with H. Blumer's methodological procedure which follows five basic stages in the process of collective definition, with reference to the works of other authors dealing with the said problem and based on German, European and domestic media, the paper aims to establish the nature of the said problem and to present its different aspects and further transformations. This paper follows the evolution of the situation by observing, in comparison, the development of events in Europe, closer to the centre of the epidemic and the situation in Serbia, that is, the effect that the information coming from Europe had in Serbia. In this way we will observe different elements that constitute a social problem, a problem which also contains elements of mass panic and the opportunities that present themselves in further development of the situation.

Key words: social problem, mass panic, urban legend, construction, transformation, infected cucumbers, *E. coli*, conspiracy theory, economic crisis